

Вільям КОВАЛЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри практичної психології,
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя

Ключові слова: дидактологістика, думка, розум, розуміння, основні типи знаків, денотати, референти, інверсія, парадигмальна інверсія, денотативні закони.

У статті визначені денотативні закони фахового розуму та розуміння у сфері дидактологістики вищої школи. Теоретико-методологічну основу денотативних законів виведено відповідно до нової методології у вигляді «парадигмальної інверсії», яка, на відміну від природничо-наукової, моноmodalьної парадигми, допускає (паралельно) інтерпретацію денотативних зовнішньо однакових типів знаків (слів, термінів, концептів) з позицій парадигм тих наук, що мають відношення до розуму та розуміння, до типів знаків та механізмів утворення їх денотативних засобів існування фахового розуму в суб'єктивній, ідеальній, так і текстівізованій формах.

УДК 378.126:37.013.3:165.243:154.953.5:164.2

ДЕНОТАТИВНІ ЗАКОНИ ФАХОВОГО РОЗУМУ ТА РОЗУМІННЯ У СФЕРІ ДИДАКТОЛОГІСТИКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

© Коваленко В., 2015

Дидактологістика є вид дидактики, предметною сферою якої постають думки, роздуми, міркування вчених, викладачів, магістрів і студентів, а також засоби їх (думок, роздумів) існування як у суб'єктивній, так і текстівізованій (опредметненій) формі. А думка, за визначенням М.І. Кондакова, «є результат, продукт процесу мислення у формі судження або поняття, який відображає загальне в масі одиничних речей, фіксує суттєве, закономірне в різноманітті явищ навколишнього середовища» [5, с. 366].

Зазначимо, що у створенні думки (як результат, продукт процесу мислення вченого) беруть участь його (мислення) операції: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та ін. І результати операцій свого мислення вчений позначає судженнями, поняттями, іншими логічними термінами: суб'єкт, предикат, рід, вид, клас тощо.

Термін «логістика» (від гр. logistics – мистецтво міркувати, рахувати) [5, с. 300] як «мистецтво» визначається *дотриманням* положень, правил і законів тих засобів, якими вчені, викладачі, магістри та студен-

ти презентують свої думки, роздуми, міркування як у суб'єктивній, так і текстовізованій або фонетизованій формах їх (думок) існування. Тож постає запитання: які це засоби презентації думок, роздумів, міркувань і в чому полягають положення, правила і закони (далі ППЗ), якими повинні володіти професійно основні учасники вищої, підкреслюємо, фахової, освіти у ВНЗ.

Мета статті – виявити передумови *засобів* існування фахового розуму, інтелекту та розуміння як ідеальних явищ і на їх (засобів) основі визначити положення, правила та закони матеріалізації фахових думок, визначити їх функції, їх розвиток та формування.

Відповіді на поставлені питання щодо передумов зводяться до такого.

У наукових текстах будь-яких наук і дисциплін є чотири основні типи знаків: знаки-слова, знаки-терміни, знаки-концепти і знаки математичні. Відповідно цим типам знаків у наукових текстах мають бути презентовані чотири різні предметні сфери, які не перетинаються, оскільки якщо *типів* знаків чотири, то і референтів типів знаків має бути відповідна кількість (референт – лат. *referens* – *лінгв.* – предмет, з яким співвідноситься слово або інший знак [9, с. 433]).

То які це предметні сфери, чим вони відрізняються одна від іншої і які *механізми* утворення денотатів різних *типів* знаків.

Знаками-словами вчені позначають предмети та явища, їх властивості, рухи, дії, їх кількість та ін., а також власні практичні дії. Доказом є наявність частин мови. Так, предмети та явища вчені номінують іменниками, їх властивості – прикметниками, кількість предметів – числівниками, власні рухи та переміщення предметів – дієсловами тощо.

Оскільки у сфері освіти будь-якого рівня існує лексичний пріоритет *рідної мови*, який починається досить рано, коли фонетизоване батьками слово спрямовується на відповідний предмет і дитина через деякий час починає реагувати на той чи інший предмет. І, як наслідок, у свідомості дитини починають виникати (за участі органів чуття) образи предметів, образи

їх властивостей і водночас фонетизовані (а потім і графовізовані) образи знаків-слів у їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Лексичний пріоритет та *чуттєво-образні механізми утворення денотатів знаків-слів* далі систематично закріплюються в школі, інших навчальних закладах, як, до речі, й аналогічні механізми утворення денотатів математичних знаків (три, п'ять пальців, яблук тощо).

Знаками-термінами вчені позначають результати операцій свого мислення і номінують їх (результати) логічними термінами у вигляді логічних форм свого мислення (поняття, судження, умовиводи), елементів логічних форм мислення (суб'єкт, предикат, рід, вид, клас), логічних операцій диз'юнкції, кон'юнкції, імплікації, визначення поняття та ін.

Механізми утворення денотатів знаків-термінів здійснюються не на чуттєво-образній, а на *логіко-семантичній основі*, оскільки *результатам* операцій мислення (а не предметам та явищам) приписуються, тобто ставляться у відповідність, терміни, які напрацьовані логіками щодо тих чи інших *форм мислення*. До змісту мислення логіка – як універсальної наука – не має відношення. Інакше кажучи, референтами знаків-термінів постають результати операцій мислення, а їх (термінів) денотатами є логічні форми мислення, елементи логічних форм та ін., які напрацьовані в логіці.

Знаками-концептами вчені позначають логічні форми мислення, у які (форми) вони вкладають результати своїх досліджень, керуючись положеннями, правилами і законами психології, логіки, термінології, концептології і власних фахових наук. Математичними знаками вчені позначають формалізовані результати своїх досліджень.

Таким чином, у наукових текстах будь-яких наук і дисциплін відображаються дві онтологічно різні реальності: та, яку досліджував вчений, з одного боку, а з іншого – його думки, роздуми, міркування. Знаками-словами і математичними знаками вчений позначає досліджувану та досліджену ним частину явищ, керуючись положеннями, правилами і законами природничо-

наукової парадигми, а знаками-термінами і знаками-концептами він позначає свої думки, роздуми, міркування, які підпорядковуються парадигмам, що напрацьовані в логіці, психології, термінології, концептології і відповідній фаховій науці.

Викладені позиції досить зрозумілі. Але при цьому існує не завжди усвідомлювана основними учасниками вищої школи парадоксальна проблема щодо зазначених *типів* знаків та їх денотатів, три з яких, а саме знаки-слова, знаки-терміни і знаки-концепти, вивчають різні науки, механізми утворення їх денотатів принципово зовсім різні, а зовні зазначені типи знаків *абсолютно однакові*. Тим самим перед дидактикою постає досить складне завдання: як навчати майбутніх спеціалістів, магістрів відображати в наукових текстах підручників, статей, монографій денотати зазначених типів знаків за умови їх (знаків) зовнішньої однаковості. І чи володіють вчені та викладачі відповідними технологіями, щоб формувати у майбутніх спеціалістів професійний розум, інтелект та фахове розуміння.

Для усвідомлення сутності розуму та розуміння як предмета дидактології чітко розмежування різних предметних сфер, які презентовані в наукових текстах, а також різних типів знаків, якими вони (предметні сфери) позначаються, є визначальними щодо *теоретико-методологічних* та *методико-технологічних* основ дидактології як науки. Теоретико-методологічну її основу (як науки) складають чотири різні за природою і походженням предметні сфери, а методико-технологічну основу презентують чотири різні типи знаків та принципово різні механізми утворення їх денотатів.

Оскільки вважається, що будь-яка наука презентує свій фаховий зміст – *як науковий* – фактами, закономірностями, законами та відповідними теоріями, які виведені на пріоритетній основі принципів реалізації природничо-наукової парадигми, номодальної по своїй суті («Бритва Оккама»), то слід визнати, що для явищ, предметна сфера і природа яких полімодальна, міждисциплінарна, як це має місце щодо ро-

зуму, інтелекту та фахового розуміння, така методологія їх досліджень стає принципово неприйнятною. Саме тому спроби вчених досліджувати розум, інтелект на основі реалізації *лише* принципів природничо-наукової парадигми виявляються парадоксальними [10] і виникають сумніви щодо їх статусу тільки як психологічних категорій [11]. І саме тому сутність розуму, інтелекту, розуміння залишається для науки в цілому, на жаль, проблематичною на різних етапах їх дослідження: як філософському [1], так і спеціально-науковому [3]. І навіть виходить за межі пріоритету матеріалістичної філософії [2].

Відповідь на поставлені питання ховається у зворотній інтерпретації сутності механізмів створення законів не тільки на основі природничо-наукової парадигми, тобто від явищ, які існують об'єктивно і незалежно від вченого, який потім завдяки експериментам переводить їх у наукові факти, закономірності, закони та відповідні теорії, а навпаки. Тобто від існуючих *у свідомості* вченого фактів, закономірностей і законів, підкреслюємо, різних, тобто полімодально парадигмованих наук, *створювати витворами думки закони* щодо *фахового розуму, інтелекту та фахового розуміння* (креативна функція думки).

Зовсім непросто швидко усвідомлювати існування іншої методології створення законів, окрім природничо-наукової, на основі якої вчені протягом чотирьохсот років шліфували технології їх (законів) виведення, а сама технологія і методологія були прийняті за предметну основу фахової підготовки спеціалістів будь-яких наук в усьому світі.

Водночас, коли вченими були виявлені явища, природа яких синергетична (Г. Хакен, 1977), міждисциплінарна, трансдисциплінарна [7, с. 29–34], виявилось, що методологія природничо-наукової парадигми не підходить для них принципово. І тому виникла потреба у новій методології створення законів для міждисциплінарних предметних сфер, заснованих на пріоритетній ролі *думок вчених* як головних чинників (до речі, яких відсікає природничо-наукова парадигма заради об'єктивності), що ство-

рюють закони не для об'єктивно існуючих явищ, а для розуму, ідеального за формою існування, але здатного, як потенційна властивість, до власної матеріалізації тими засобами, якими він існує як у суб'єктивній, так і текстовізованій формі.

Передумови розвитку такої методології пропонуються у цій роботі на прикладі денотативних законів щодо професійного розуму, інтелекту та фахового розуміння. Суть методології визначально зводиться до такого.

Оскільки у наукових текстах відображені думки, роздуми, міркування авторів і, крім того, досліджувані та досліджені ними предмети та явища і вони позначаються різними *типами* знаків, механізми утворення денотатив яких зовсім різні, то цей факт необхідно закріпити певним судженням, яке б мало статус *закону*. І таке судження є *перший денотативний закон*, який ми номінуємо законом незворотної експлікації *сутності денотатив* зазначених *типів* знаків.

Тобто цей закон забороняє змінювати *сутність денотатив зазначених типів* знаків, оскільки механізми утворення їх денотатив досліджувались в окремих науках: лінгвістиці, психології, логіці, термінології, концептології, фахових науках, і результати їх досліджень презентовані фактами, закономірностями, законами і відповідними теоріями у контексті, підкреслюємо, *окремих наук*. Заперечувати проти тих фактів, закономірностей, які в них виявлені, прийняті, означає факт невизнання їх як наук. Заразом звертаємо увагу на надзвичайно важливий акцент щодо умови, яка позначена терміном «окремі науки», оскільки пріоритет природничо-наукової, *мономодальної* парадигми розділяв предметні сфери *окремих наук* на класи, які не перетинаються. І тим самим зміст положень, правил і законів у кожній окремій науці залишається монопарадигмальним.

Інша справа – усвідомлювати їх (законів) міждисциплінарний взаємозв'язок, їх інтегровану природу, специфічні особливості окремих предметних сфер, механізмів їх подальшої інтеграції та ін. Отже, перший денотативний закон фіксує одну з умов цієї

предметної сфери, дотримання якої (умови) у подальшому визначатиме *кваліметричну функцію*, тобто якість думок, роздумів, міркувань основних учасників вищої освіти, використовуючи й водночас керуючись цим законом.

Заразом, оскільки три з чотирьох типів знаків (слова, терміни, концепти) вивчають різні науки, механізми утворення їх денотатив різні, а зовні знаки абсолютно однакові, потрібен інший закон, який би однозначно визначав різницю денотатив зазначених типів знаків. Другий денотативний закон ми номінуємо *законом термінологічної інверсії* (лат. *inversio* – перевертання, перестановка [9, с. 191], тобто обертання.

Суть закону зводиться до такого. Як тільки автор наукового тексту використовує знак-слово і позначає ним не предмет, явище або їх властивості, а *результати операцій свого мислення*, референт знака-слова автоматично змінюється (обертається) на референта знака-терміна, оскільки результати операцій мислення позначаються тільки знаками-термінами. І навіть за умови, що автор цього не усвідомлює. Але має усвідомлювати як професіонал, оскільки саме тут відбувається зміна системи координат інтерпретації (далі СКІ) двох різних предметних сфер: тієї, яку досліджував вчений і позначав її знаками-словами, а інша – це результати операцій свого мислення у вигляді думок, роздумів, які позначаються тільки знаками-термінами (закон № 1).

На перший погляд закон № 2 суперечить закону № 1. Але це не зовсім так. Він сприймається як такий, що суперечить першому, тільки тими, хто не усвідомлює і не звертає увагу на *зміну умов* використання одного типу знаків для позначення ними іншої предметної сфери. Тобто закон № 2 має відношення не до *зміни сутності денотатив типів знаків*, а до *зміни умов використання знаків* і, відповідно, зміни референтів. А для цього потрібно мати певну систему знань, які не тільки презентують у наукових текстах досліджувані та досліджені явища, але й знання щодо думок, роздумів вчених як авторів наукових текстів, так і інших учасників освіти і водночас контролю їх (думок) якості.

Тож постає питання: якими знаннями, навичками та вміннями повинен володіти кожний з основних учасників вищої освіти, щоб уміти відрізнити різні денотати зовнішньо однакових типів знаків. Відповідь на це запитання не можна дати принципово лише на основі природничо-наукової, мономодальної парадигми, а також лінгвістичної парадигми як пріоритетних у ВНЗ. Потрібні інші і науки, і відповідні парадигми в програмному забезпеченні фахової підготовки майбутніх спеціалістів. І ними постають логіка, термінологія і концептологія та їх парадигми у їх синергетичному взаємозв'язку.

Але! Важливим є таке: оволодіння не тільки змістом зазначених наук, а й, що найголовніше, усвідомленням зовсім *іншої методології*, яка, на відміну від природничо-наукової парадигми, пріоритетної в окремих науках, допускає *парадигмальну інверсію*, тобто зміну системи координат інтерпретації денотатів одного і того ж типу знаків з *позицій інших парадигм*. Уточнюємо: «інтерпретації» референтів і денотатів, а не зміни їх сутності, зазначених у законі № 1.

Так, наприклад, яке слово з чотирьох є зайвим: дуб, сосна, дерево, липа? Очевидно, що дуб, сосна, липа є знаки-слова, оскільки ними позначають реально існуючі рослини, а «дерево» є *клас* рослин певного виду. А «клас» рослин, як результат операції мислення «класифікація», позначається знаком-терміном (згідно з законом № 1). Але! Зайвих слів тут немає, оскільки знак-слово «дерево» відноситься до однієї з частин мови, а саме – іменник середнього роду. Тобто «дерево» залишається словом в СКІ лексичної парадигми й водночас отримує статус знака-терміна у контексті термінологічної парадигми.

Для усвідомлення різниці між знаками-словами і знаками-термінами у контексті *парадигмальної інверсії* пропонується приклад у вигляді *речення* і *судження* такого змісту: «діти пішли в ліс по гриби». Скільки слів у реченні і судженні?

У реченні чотири слова: «діти, пішли, ліс, гриби», оскільки кожне слово відноситься до тієї чи іншої частини мови у контексті лінгвістичної парадигми. У суджен-

ні одне слово «пішли», а решта – діти, ліс, гриби є термінами у контексті термінологічної парадигми, оскільки вони є узагальнення, якими позначаються різні «класи». Очевидно, що і кількість слів у реченні – чотири (лексична парадигма), і кількість слів у судженні – одне (термінологічна парадигма) – істинні, але у контексті різних парадигм. А це суперечить принципу природничо-наукової, мономодальної парадигми («Бритва Оккама»), яка оперує законами, природа яких виключно монопарадигмальна в межах окремих наук.

Можливо, декому з читачів наведені приклади покажуться як такі, що немає сенсу про них і говорити. Водночас речення у контексті лексичної парадигми «хлопчик заліз на високе дерево» – досить зрозуміле. Але у контексті термінологічної парадигми це судження є абсурдним, хибним, оскільки залізати на *клас* рослин неможливо принципово. І не хотілося б, щоб у наукових текстах мали місце судження, у яких учений, образно кажучи, «лазить по деревах». До речі, аналогічне зауваження зазначав Ф. Енгельс в іншій, але подібній ситуації: «Забавне змішування математичних дій, що допускають матеріальний доказ, перевірку, – бо вони ґрунтуються на безпосередньому матеріальному спогляданні, хоч і абстрактному, – з такими *суто* логічними діями, яким, отже, не властива позитивна достовірність, притаманна математичним діям... а як багато з них виявляються помилковими!» [6, с. 582–583].

Третій денотативний закон – закон концептуальної інверсії. Його сутність стає більш зрозумілою, оскільки викладені певні положення нової методології у вигляді «парадигмальної інверсії», згідно з якою використання вченим знаків-термінів, якими він позначає логічні форми свого мислення і вкладає в них (форми у вигляді суджень, понять – логічні терміни) *фаховий зміст, семантизований фаховою парадигмою*. А будь-яка фахова парадигма імпліцитно презентує результати експериментів у вигляді тих чи інших закономірностей. Тим самим виникає новоутворення (денотат фахового концепту) у вигляді фахового судження, у якому з'являється інша –

фахова – парадигма, яка визначає *фахову сутність* уже дослідженого вченим явища.

Отже, денотат фахового концепту є складне судження, структура якого задається логічною операцією визначення поняття через найближчий рід та видові відмінності (родо-видова форма судження). І в структурі цього виду судження входить фахова парадигма, яка імпліцитно презентує закономірності результатів експериментів не числовими даними, а видовими термінами. Якщо виходити з визначення Н.І. Кондаковим поняття «думка» як результат, продукт процесу мислення у формі судження, поняття, який відображає загальне в масі одиничних речей, то «загальне» в думці позначається знаками-термінами, «закономірне» видовими термінами, а «суттєве» у структурі думки – тільки денотатом фахового знаку-концепту.

Слід зазначити, що «концепт» і «поняття» – це різні терміни, незважаючи на те, що лат. *conceptus* подається Н. І. Кондаковим як поняття [5, с. 263]. Різниця між ними полягає в тому, що термін «поняття» в логіці розглядається як логічна форма мислення, а не як окремих тип знаків, оскільки «форма» належить до мислення, а «зміст» мислення – до дійсності. Згідно з традиційними законами логіки не можна позначати «форму» і «зміст» одним типом знаків, якщо вони (форма і зміст) належать до онтологічно різних предметних сфер. Саме тому був створений інший тип знаків – *знаки-концепти*, предметна сфера *денотатів* яких належить і до форми мислення, і до змісту мислення, тобто має синергетичну, міждисциплінарну природу.

Оскільки термін «концепт» походить від лат. *conceptio* – розуміння, а концепція визначається як «система доказів певного положення» [8, 886], то, керуючись розумінням концепції як «системи доказів певних положень», які напрацьовані в різних науках, що мають стосунок до концептів та їх денотатів, їх перелік визначає *предметно-змістові критерії* стандартів для денотатів фахових знаків-концептів і водночас стандартів якості фахового розуму.

Досить важливу роль у дидактологістичі фахового розуму та розуміння відіграє

ще один закон – закон етимологічної інверсії. Термін «етимологія» (гр. *etymologia* – *etymon* – істина: основне значення слова + *logos* поняття, вчення) – розділ мовознавства, який досліджує походження слів різних мов (9, с. 594). Функція цього закону полягає в такому.

Оскільки результати наукових досліджень обов'язково повинні мати наукову новизну, яка не тільки подається у формі опису, характеристики, але й номінується новим терміном, то «новизну» терміна можна віднайти, звертаючись до інших мов (грецької, латинської та ін.), фіксуючи й водночас зберігаючи міжнародний стандарт розуміння результатів *нових* наукових досліджень. І в *назві* наукових робіт (наукових статей, дипломних, магістерських робіт, дисертацій) відображати цей досить важливий науковий факт.

Отже, логістичний аналіз засобів існування розуму як у суб'єктивній, ідеальній, так і текстівізованій формах, визначення положень, правил і денотативних законів матеріалізації думок, роздумів, міркувань, використовуючи основні типи знаків та механізми утворення їх денотатів, дають підстави-передумови використання їх і як засобів розвитку і формування розуму та розуміння основних учасників вищої освіти. А у висновках дається визначення сутності розуму та розуміння як професійний (фаховий) та професіональний (високий рівень) предмет дидактологістики як науки.

Висновки. 1. Розум є потенційна здатність основних учасників вищої освіти відображати як свої думки, роздуми, міркування, так і думки роздуми, міркування інших, які відображені в наукових текстах, використовуючи основні типи знаків, керуючись при цьому положеннями, правилами і законами тих наук, які мають відношення до розуму та фахового розуміння.

2. Розуміння є актуалізована здатність відображати як свої думки, роздуми, міркування, так і думки, роздуми, міркування інших, використовуючи основні типи знаків, керуючись при цьому положеннями, правилами і законами тих наук, які мають відношення до розуму та фахового розуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гусев С. С.** Проблема понимания в философии / С. С. Гусев, Г. Л. Тульчинский. – М. : Политиздат, 1985. – 192 с.
2. Заблуждающийся разум?: Многообразие вненаучного знания / отв. ред. и сост. И. Т. Касавин. – М. : Политиздат, 1990. – 464 с.
3. Загадка человеческого понимания / [под общ. ред. А. А. Яковлева ; сост. В. П. Филатов]. – М. : Политиздат, 1991. – 352 с.
4. **Коваленко В. О.** Дидактологістика у вищій школі: критерії та стандарти текстовізованого розуму / В. О. Коваленко // Вища освіта України. – 2014. – № 2. – С. 28–35.
5. **Кондаков Н. И.** Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – 2-е изд., испр. – М. : Наука, 1976. – 720 с.
6. **Маркс К.** Твори : у 30 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс : пер. з 2-го рос. вид. Т. 20. – К. : Вид-во політичної літератури, 1965. – 775 с.
7. **Нестерова М.** Трансдисциплінарність сучасної науки як виклик для вищої освіти / М. Нестерова // Вища освіта України. – 2014. – № 4. – С. 29–34.
8. Новый тлумачний словник української мови / укладачі В. Яременко, О. Сліпущенко. – 2-ге вид., виправ. Т. 1–3. – К. : Вид. «АКОНТ», 2006.
9. **Сенкевич М. П.** Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений : учеб. пособие для студентов специальности «Журналистика» / М. П. Сенкевич. – М. : Высшая школа, 1976. – 263 с.
10. Словарь иностранных слов. – 12-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1985. – 608 с.
11. **Холодная М. А.** Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
12. **Холодная М. А.** Существует ли интеллект как психическая реальность? / М. А. Холодная // Вопросы психологии. – 1990. – № 5. – С. 121–128.

REFERENCES

1. **Gusiev S. S.** Problema ponimaniia v filosofii [The Problem of Understanding in Philosophy] / S. S. Gusiev. – Moscow : Politizdat, 1985. 192 p. – (in Russian).
2. Zabluzhdaushchiiia razum?: Mnogoobrazie vvenauchnogo znaniia [Aberrant Mind?: The Variety of Extrascientific Knowledge] / I. T. Kasavin ; editor-in-chief and compiler. – Moscow : Politizdat, 1990. – 464 p. – (in Russian).
3. Zagadka chelovecheskogo ponimaniia [The Secret of Human Understanding] / Endorsed by A. A. Yakovlev ; compiled by V. P. Filatov. – Moscow : Politizdat, 1991. – 352 p. – (in Russian).
4. **Kovalenko V. O.** Dydaktolohystyka u vyshchii shkoli: kryterii ta standarty tekstovizovanoho rozumu [Didactic Logistics within the System of Higher Education: Criteria and Standards of Mind Reflected in Scientific Texts] / V. O. Kovalenko // Vyscha Osvita Ukrainy. – 2014. – № 2. – P. 28–35. – (in Ukrainian).
5. **Kondakov N. I.** Logicheskii slovar' - spravochnik [Logical Dictionary and Reference Book]. Second Revised Edition. – Moscow : Nauka, 1976. – 720 p. – (in Russian).
6. **Marx K.** Collected Works : [in 30 Volumes] / K. Marx, F. Engels. – translated from the 2nd Russian Edition. Volume 20. – Kyiv : Vydavnytstvo Politychnoi Literatury, 1965. – 775 p. – (in Ukrainian).
7. **Nesterova M.** Transdystyplinarnist' suchasnoi nauky yak vyklyk dlia vyshchoi osvity [Transdisciplinarity of Contemporary Science as Challenge to Higher Education] / M. Nesterova // Vyscha Osvita Ukrainy. – 2014. – № 4. – P. 29–34. – (in Ukrainian).
8. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] / Compiled by V. Yaremenko, O. Slipushenko. – 2nd edition, revised. Volumes 1–3. – Kyiv : AKONT, 2006. – (in Ukrainian).
9. **Senkevich M. P.** Stilistika nauchnoi rechi i literaturnoe redaktirovaniie nauchnykh proizvedenii [The Stylistics of Scientific Speech and Literary Reviewing of Scientific Works] : Manual for Journalist Students / M. P. Senkevich. – Moscow : Vysshiaia Shkola, 1976. – 263 p. – (in Russian).
10. Slovar inostrannykh slov [Dictionary of Foreign Words]. – 12th stereotyped edition. – Moscow : Russkii Yazyk, 1985. – 608 p. – (in Russian).
11. **Kholodnaia M. A.** Psikhologiiia intellekta: paradoksy issledovaniia [Psychology of Intelligence: Research Paradoxes] / M. A. Kholodnaia. – 2nd edition, revised and enlarged. – SPb. : Piter, 2002. – 272 p. – (in Russian).
12. **Kholodnaia M. A.** Sushchestvuiet li intellect kak psikhicheskaia realnost'? [Is there Intelligence as Psychic Reality?] / M. A. Kholodnaia // Voprosy Psikhologii. – 1990. – № 5. – P. 121–128. – (in Russian).